

Landskap: Skåne *Upptecknat av:* Helga Persson,
Härad: Onsjö, N. Åsbo *Adress:* Box 208 Höör
Socken: Billinge, Hallaröd, Riseberga, *Berättat av:* Nils Rustan
Uppteckningsår: 1934 *Född år* 1854 *i* Billinge.

Uppteckningen rör : I. Utklädda halmfigurer vid julen, (sid. 1-2)
II. Julkärvar, (sid. 2-3), III. Julklappar, (s. 3-4) IV. Julspöken,
(s. 5-6) V. Julskjutning, (s. 6-7) VI. Höskörd i maderna, (s. 7-9),
VII. En Luciased, (s. 9) VIII. Glosor, (s. 9-10) IX. Offerkast, (s.
10-11) X. Svanseröds-Gubben, (s. 11-13) XI. Självvändares be-
gravning, (s. 13) XII. Ett sätt att förhindra folk från att gå
igen efter döden, (s. 13-14) XIII. Ett sätt att få tur med kre-
aturen, (s. 14-16) XIV. Ett sätt att utdryska fodret, (s. 16-18)
XV. Vårdöen, (s. 18) XVI. Julbrödet, som gömdes till vårarbetet,
(s. 18-19) XVII. Botande av sjukdomar, (s. 19) XVIII. Kastrering,
(s. 20) XIX. Jullekar, (s. 20-26), XX. Bollspel, (s. 26-31), XXI. Log-
dans, (s. 31-32), XXII. Ko i håla, (s. 32-33), XXIII. Spela trille,
(33-34), XXIV. Picka fyrk. (s. 34-35). XXV. Odling~~g~~ av stenbunden
mark, (s. 35-36), XXVI. Stensprängning, (s. 36-37), XXVII. Rothugg-

ACC. NR. 4408

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Skåne *Upptecknat av:* Helga Persson
Härad: Onsjö, N. Åsbo *Adress:* Höör
Socken: Billinge, Hallaröd, Riseberga *Berättat av:* Nils Rustan
Uppteckningsår: 1934 *Född år* 1854 *i* Billinge.

Uppteckningen rör : Forts. ning av träd, (s. 37), XXVIII. Själva odlingen, (s. 38-41), XXIX. Rågskörden, (s. 41-42).

1

4408

Billerö
Hallaröds
Kyrkby

I.

1
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIVUtklädda halmfigurer vid julen.Utklädda halm-
figurer vid
julen.

/ Sagesmannen berättar, att då han tjänade i N. Hultarp av
 Hallaröds församling brukade man vid jultiden kläda ut en långhalms-
 kärve antingen såsom karl eller ^{2/}fruntimmer. Skulle det vara en karl band
 man ett band om mitten av kärven och sedan delade man nedre delen och
 band ett band om varje halva nere vid, så det blev liksom ben. Man satte
 så halm på tvären till armar och så snurrade man samman lite halm så
 det blev runt. Detta omvirat med ett vitt skycke sattes till huvud. På
 huvudet ritade man näsa, ögon, mun och mustascher med sot eller träkol,
 och sedan klädde man ut figuren allt efter det kön den skulle represen-
 tera. Skulle det vara en karl fick han antingen en hatt eller mössa på
 huvudet, men skulle det vara ett fruntimmer fick det ~~e~~ kläde eller en
 schal på huvudet. När det skulle vara ett fruntimmer, band man endast
 ett band om mitten på kärven och sedan trädde man en kjol över, i övr.
 förfor man, ~~den~~ När den så var färdig bar man bort den till en granne
som med karlen när armar och huvud skulle påsättas
där den ställdes i förstugan eller på förstugatrappan, dock alltid pla-
 cerad så att den föll inför när dörren öppnades, och på så sätt föll
 den ofta rakt i famnen på den som öppnade dörren och kunde ibland

ac. / m

skrämma denne alldeles ohyggligt. Vanligen hade varelsen en lapp fäst på sig, där den, som fann den, uppmanades att förflytta den till en annan gård och på så sätt kom den vanligen att vandra byn runt.

Sagesmannen omtalar, att det även hände, att man klädde ut dessa halmdockor, såsom småbarn och då kastades de in i stuga. ^{Da} Då man gjorde så skulle de innevarande försöka få tag i inkastaren, och om det lyckades fick han följa med in igen och bli trakterad, ty ingen fick bära ut julen. /

Man brukade ibland kasta in julklappar till grannar eller bekanta, och även då gällde det för inkastaren att springa för brinnande livet så att han ej blev fasttagen, ty även då blev han förföljd och om han blev fasttagen blev han rikligen trakterad.

Denna sed användes i vissa fall när en pojke ville uppvakta en flicka eller om två personer voro goda vänner.

II.

Julkärvar.

Julkärvar.

Seden att sätta upp julkärvar till fåglarna var enligt sa-

gesmannens berättelse allmän. Dessa kärvar voro antingen av havre eller blandsäd, men fåglarna äto helst havre så denna sädessort var vanligast.

Kärvarna sattes antingen upp på en stång på gården eller på en gren i ett träd i trädgården. Det var en vanlig kärve, som sattes upp, och denna hade tagits ifrån vid tröskningen eller också togs den direkt ur loggolvet, men man var alltid noga med att få en vacker kärve, som ej rättorna hade ätit det mesta av.

Först^a kärven sattes upp julafton och så sattes nya kärvar upp nyårs- och trettonafton. Satt julkärven på en stång, togs den gamla bort innan den nye sattes upp, men satt kärven i ett träd fingo de sitta kvar^{Ar/h} alla tre, tills de voro riktigt urätta då de togos ned och halmen kastas bort, vanligen på gödselhögen. Kärvarna togos i allmänhet bort efter Knutsdagen, ty då ansågs julen vara slut.

III.

Julklappar.

Julklappar.

Såsom ovannämnts brukade obehöriga ibland kasta in julklappar, men det hände också att husbonden gav barn och tjänare julklappar och

dessa gåvor, som kastades in kallades julklappar.

Gåvorna till tjänarna bestodo mest av strumpor, vantar, klä-
den, förkläden, kragar, förhäng o. s. v. Till barnen gav man vanligen lek-
saker och ibland någon nyttig sak i klädväg eller dylikt. Även man och
hustru brukade på sina ställen giva varandra julklappar. Gåvorna voro
dock i allmänhet ej så dyrbara, men naturligtvis glädde de likväl mot-
taren. Även de julklappar husets folk fingo brukade kastas in.

Det hände även att man gav varandra s. k. speg gåvor och sa-
gesmannen omtalar, att hans husbonde hade en granne, som han ej var så
synnerligen förtjust i, och bl. a. sade han, att han borde förr vara klädd
i kjolar än byxor. För den skull bad han sagesmannen om han ville gå
bort till grannen med ~~en~~ paket och kasta in det i hans storstuga, men
han skulle förallrädels akta sig så att han ej fick tag i honom.

Sagt och gjort, husbonden svepte in en kjol i ett paket
och drängen utförde uppdraget. Och sagesmannen sade: "Ja sprant så sa-
kors så di feck ente fatt i me, å han te nåck mä va han feck"

Obs. I en föregående samling har jag från Bosarp omtalat hur en person
som kallades Sven Räv av en spjuver fick en räsvans inkastad på sam-
masätt.

5 4408

IV.

Julspöken.

Sagesmannen berättar, att såväl i Billinge, som Hallaröd och Allarp brukade man gå julspöken. En gång då sagesmannen tjänade i Billinge (och var omkring tretton år), kom till den gård han tjänade en person från Billinge fattighus utklädd såsom julspöke. Denne hade vänt ut och in på en slags tulubbspåls, och så hade han skägg av lin samt en slags pappershatt liknande en turban. Han hade bälte om livet och en lång stav i handen, en rensel av säckväv i en rem om halsen, i vilken fanns en del saker bl. a. en slags sticka liknande en grötsticka. Med denna rörde han omkring på tallrikarna när husets folk sutto och äto, medan han omväxlande gick av och an på golvet och gestikulerade med armarna. Han trakterades med en snaps och så fick han ost och bröd i renseln med sig hem, varefter han avlägsnade sig.

(En gång kom en person utklädd såsom julbock och kom då gående på händer och fötter in på golvet, sedan en del andra, som medföljde hjälpt honom in i stugan.

Ibland kommo man flera i sällskap och då voro männen

4408

6

Pisebrygg. 4. 1840. 1841.
Halla. 1842. 1843.
Billinge. 1844. 1845.

6

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

klädda till kvinnor och tvärtom. Ibland låtsade de sig ha något att sälja och ibland spelade de dragspel. Det förekom ofta, att man hade klätt ut sig till knektar. Dessa kringvandrande "julaspöge" skulle också trakteras, ty man fick ej bära ut julen. Denna traktering ledde ofta till, att de kringvandrande fingo för mycket sprit och till följd härav blevo bråkiga, så att det kunde hända, att vandringen, som börjat med skämt, slutade med bråk.

Fruntimmerna blevo oftast bjudna på kakor och då de ej alltid kunde äta upp alla, hade de påsar med sig, som de förvarade dem i och gömde dem hem.

Det kunde hända, att ibland då de hade musik med sig dansade såväl husets folk, som de som voro utklädda.

V.

Julskjutning.

Julskjutning.

En gammal sed var att julen skulle skjutas in och ut. Sagesmannen omtalar, att det kunde hända att man gick fem och sex i sällskap och sköto in julen. Man brukade vid dessa tillfällen skjuta utanför

fönstren, och om man kom till att få fast i salutgivarna skulle de in i stugan och trakteras. Lyckades detta sköto de igen innan de gingo från gården.

Vid nyår sköt man ut det gamla och in det nya året vid det egna hemmet. Man satt alltid uppe till en kvart över tolv på natten, för att passa på när det högtidliga ögonblick inträdde då det nya året trädde över tidens tröskel, och detta ville man högtidlighålla med salut. Dessutom ville man höra när det nya året ringdes in.

"Knut kör julen ut" hette det och därför sköt man ut julen på kvällen av Knutsdagen. -----

VI.

Höskörd i maderna.

Sagesmannen hade i sin ungdom tjänat i Anderstorp av Riseberga församling. I denna by fanns sju gårdar, och till varje gård hörde en mad i närheten av Rönneå. Dessa mader brukade regelbundet av alla ägorna skördas den 12 juli om vädret var sådant att det lämpade sig för arbetet. Den som först fick arbetet färdigt brukade springa

Höskörd i
maderna.

Van

upp på en i närheten liggande höjd och ropa hurra mycket ljudligt tre gånger, för att de andra skulle höra att han hade blivit först. De, som blevo sist i arbetet, tyckte det var mycket förargligt för de andra skrattade åt dem.

När höet höggs skulle pigorna och husets döttrar eller
eller stränge/
legda hjälpkvinnor stränge höet eftersom karlarna höggo det, för att det skulle fortare torka. Där skulle var en strängerska till två hugga-
re och hon fick fördenskull gå mitt emellan skårorna.

När höet var torrt och skulle rävsas och stackas användes s.k. "klöngerävsor", vilka fått sitt namn därav, att en al-eller hassel-
stån med en naturlig grening användes, på vilken man satte ett rihuvud.
Dessa rävsor kallades också "kararävsor", eftersom de voro tyngre än de vanligen använda rävsorna och därför huvudsakligen användes av karlarna. och användes att "soba" ihop höet med (rävsa samman höet med).
När man samlat höet i s.k. råsor, förde man rävsan framför sig tills man samlat en stor bunta. Från denna bunta avskiljdes en s.k. "byra", som togs i famnen och bars bort där stacken skulle vara, för man hade inga tjugor och hade man något liknande redskap var det försett med

med trähorn, så det var ej lätt att få något höratt fastna där.

När höet skulle åkas in användes karett, en slags vagn där man ovanför häckarna hade fäst en träställning, så att man ej behöfde använda s.k. "lassme". Den ena av långsidorna var nedfällbar och denna behöll man nedfälld till [§]/lasset var halvfärdigt.

VII.

En Luciased.

En Luciased.

En gammal Luciased i sagesmannens hembygd (Billinge och trakten däromkring) var, att flickorna på Luciakvällen åto en hel salt sill med inkräm och allt, och sedan ^{läge} sig tigande, för att om de sedan drömde om någon ung man eller sin hjärtans kär, så skulle den bli deras tillkommande. Det är givet att ^{en} person åt en hel salt sill, kom den att plågas av svår törst, och om den unge mannen i drömmen gav ^{flickan} ~~den~~ att dricka, skulle han bli en säker följeslagare genom livet.

VIII.

Glosen.

Glosen.

Glosen spelade ganska stor roll i folkfantasier, men det

är ganska svårt, att få någon beskrivning på detta sagodjur. Sagesmannen omtalar emellertid, ^{att han hört} att hon liknade ett nysta och kom rullande, som ett sådant, under det hon alltid siktade efter att kunna rulla mellan benen på folk. Detta måste man dock på allt sätt söka undvika, ty det ansågs mycket farligt om glosen rullade mellan benen på en person, ty denne blev då alltid svårt sjuk, därför borde man så mycket som möjligt söka undvika att komma i "före" för den.

Sagesmannen säger sig ha hört av sina föräldrar, att det var en viss tid hon var särskilt farlig, men han mindes inte när det var. För att skydda sig mot hennes angrepp skulle man sätta benen i kors.

IX.

Offerkast.

Offerkast.

Sagesmannen omtalar, att vid den s.k. Kolabacken mellan Anderstop och Forestad i Riseberga församling blev en gång en skomakaregesäll, som råkat i gräl ihjälslagen. Detta hände i sagesmannens barndom, varför det är omkring 70 år sedan. Året efter händelsen, ^{och} sagesmannen var tretton år gammal, kom han till Anderstorp för att tjäna.

Skomakaregesällen hade blivit illa slagen, och de, som hade varit hans banemän, läto honom ligga kvar så att förbipasserande personer funno honom dagen efter, och för att utmärka platsen där dådet ägt rum reste de ett ekkors samt lade några stenar på platsen. Efter den dagen brukade alla, som kom förbi platsen, kasta en sten eller rispinne dit, så att där till slut blev en stor hög. Sagesmannen hade själv varit med om att kasta dit en sten eller en pinne, och han hade även sett andra personer göra likadant. Offret trodde man skulle vara ett skydd för den, som kastade, så att spöket ej skulle få någon makt över den som passerade platsen.

Högen kallades här offerkast.

X.

Svanseröds-Gubben.

Sagesmannen omtalar, att när Trolleholms ägo gränser skulle regleras, var där en gubbe, som kallades Svanserödsgubben, som åtog sig att visa var gränserna för dessa ägor gingo, för den tjänstgörande lantmätaren. Innan förrättningen ägde rum hade emellertid godsförvalt-

Svanseröds-
Gubben.

ningen mutat gubben, och bett honom att han skulle gå längre in än gränsen egentligen gick och sedan avlägga ed på detta. När gubben skulle ge sig iväg från Trolleholm, iylle han jord i träskorna och sedan gick han långt in över den gräns, där Trolleholms ägor gränsade till Tibbaröds ägor i Röstänga församling. När han kommit ett gott stycke dit in, stannade han och avlade ed på att han stod på Trolleholms jord, och det gjorde han också i så måtto att den jord han lagt i träskorna hade han tagit på Trolleholms mark, varför han bokstavligen också stod på denna jord.

Eden var ju det oaktat falsk och folket i trakten berättade, att när gubben dog spökade han på den plats där han avlagt eden. De påstodo nämligen, att de i mörka nätter särskilt då det skulle bli ombyte på väderlek hörde ett jämrande läte från den plats, där gubben avlagt eden och därför trodde de att han återvänt dit och jämrade sig över och begrät sin synd.

När befolkningen hörde dessa ljud, sade man: "Nu bler de snart ombytte på vår fårr Svanseregåbben har skreged i natt!"

Den plats där händelsen sägs ha försiggått kallas Svanseröds-

lyckan. Sagesmannen har både hört sina föräldrar och andra äldre personer berätta saken. -----

XI.

Självmördares begravning.Självmörda-
res begravning

Även från denna bygd berättas att själmördare begravdes i ett markskäl och sagesmannen sade, att någon själarigning ej hellre förekom, lika lite som någon begravningsseritual.

XII.

Ett sätt att förhindra personer från att gå igen
efter döden.Ett sätt att
förhindra
personer att
gå igen efter
döden.

tron/
Folkfäntaxien sysslade mycket med den denna föreställningen, att en person, som varit stygg eller gjort något orätt i livet, kom att spöka eller gå igen efter döden och därför var det viktigt, att veta något medel, som kunde förhindra detta. Sagesmannen omtalar ett medel, som *lm* ansågs mycket bra, och detta var att man tog vara på det vatten, varmed man tvättat liket innan det lades i kistan. Detta vatten satte man under kistan till begravningsdagen kom. När kistan så bars ut ur sorgehuset och kommit ett stycke från detta, tog man vattnet och slog det

tvärs över vägen, från den ena dikeskanten till den andra., så skulle ej den döde kunna komma över den streck, som vattnet bildat och i följd därav ej kunna återvända till sitt hem, ty man var av den tron, att den döde måste gå på vägen, ty eljest kunde han ej komma fram och därför hejdades han där.

I sagesmannens barndom var där en kvinna i Billinge skog, som var känd för att vara mycket grälsjuk och stygg. Då hon låg på sin dödsbåd band hon en näsduk om ~~halsen~~ och ämnade strypa sig, men hon var så svag och kraftlös, att hon ej orkade draga åt och fick följaktligen dö en naturlig död. Men när hon begravdes slog man likvattnet över vägen, för man fruktade att hon skulle komma att gå igen och detta ville man söka förebygga. -----

XIII.

Ett sätt att få tur med kreaturen.

Ormar och snokar ansågs ganska allmänt medföra tur till den gård eller det ställe där de vistades.

För att få tur med djuren brukade man fånga en levande

Ett sätt att
få tur med
kreaturen.

orm eller snok i en trästock och sedan gräva ned denna i stallet. Detta, som egentligen var ett svårt djurplågeri, tillgick så, att man tog en urkolkad trästock, i vilken man satt en träplugg i ena ändan. När sedan djuret var fångat tätade man även det andra hålet, och sedan grävdes stocken ned tvärs över tillet där rännstenarna togo vid. Detta skulle skydda så, att ej något trolltyg skulle kunna komma över den plats där stocken låg och tillfoga djuren någon skada. Men det skulle även bringa tur i stallet. När trästocken nedlagts, stensattes tillet och sedan fick stocken ligga där tills någon ändring av stallet företogs eller tills stocken mulnade upp.

Sagesmannen omtalar, att då han tjänade på Hålegården i Billing, skulle "han bryda åpp stenoren i kostallen". Under detta arbete fann han en dylik stock, som låg nedgrävd tvärs över tillet. Han tog bort den ena tappen, och då han vände upp och ned på stocken tamlade benbyggnaden av en reptil ut därifrån. Sagesmannen, som ej visste vad detta skulle betyda, frågade gammelfar på gården, vad det betydde, och denne förklarade saken på ovan angivna sätt, samtidigt, som han uppmanade sagesmannen att åter inlägga benreterna i stocken och gräva ned

den på samma ställe, vilket han också gjorde.

Även denne sagesman omtalar, att man skyddade en nykalvad ko första gången hon leddes ut efter kalvningen. Hon skulle då ledas över en korsad sax, som placerats på stalltröskeln. Han omtalar även att det ansågs såsom tur om ormar eller snokar funnos i närheten av stalet.

Sagesmannen omtalar vidare, att han hört omtalas, att man brukat rita kors på stalldörren, för att förhinda troll och onda makter att förorsaka skad^a bland djuren.

Svalor ansågs draga lycka till huset, därför fingo de ej skadas. Sam

Ej heller skatorna, deras bon, ägg eller ungar fingo skadas, ty detta ansågs draga otur till huset.

XIV.

Ett sätt att utdryga fodret.

För att få klövern dryg trodde man, att det var bättre stt draga ut den med en s.k. hökrok än om man sökte taga den med grep eller tjuga.. Hökroken^{den} var av järn, var spetsig i ena ändan med en krok.

Ett sätt att
utdryga fod-
ret.

Den hade en stång av järn, vilken fästes i ett träskäft och så drog man ut höet spänne för spänne. Det bör kanske upplysas om, att ett spänne, var det område som fanns mellan ett par spärrar i taket.

XV.

Sätt att förebygga sjukdom hos djur.

Man vidtog även förebyggande åtgärder för att hindra sjukdom hos djuren.

Ett av dessa förebyggande sätt var, att man skar s.k. kal-musrot (på dialekt kalmerod) i fina bitar, vilka tillsammans med repade malörtsknoppar blandades med salt, och så gav man djuren av denna blandning var fjortonde dag. Men gav dem med händerna och det var inget lätt sak att få dem till att taga emot när man gav dem.

Blodhalning är en sjukdom, som gärna vill angripa djuren då de kommit ut på bete. Denna sjukdom ansågs uppkomma därunder, att djuren vid betesgången råkade inandas frömjölet från enbusken då denna blommade. För att förhindra sjukdomen omtalade sagesmannen, att hans mor brukade koka en dekokt på enrötter och det vatten man fått av de ko-

Sätt att förebygga sjukdom hos djur.

kade rötterna gav man kon att dricka innan hon släpptes ut på bete om våren, så skulle hon vara immun mot enets främjöl.

XV.

Vårdöen.

Vårdöen.

Sagesmannen omtalar en gammal sed som kallas "att söva vårdöen". Härmed menades att "sin vauren va telajd", (vårarbetet slutfört) skulle alla husets folk sova riktigt ut en morgon, ty under den tid vårarbetet pågick, skulle alla vara mycket tidigt uppe, och därför skulle man liksom taga igen sig riktigt en morgon.

XVI.

Julbrödet som gömdes till vårarbetet.

Julbrödet
som gömdes
till vårar-
betet.

En gammal utbredd sed tycks det ha varit, att man skulle gömma av julbrödet tills vårarbetet skulle börja, och då giva karlar och hästar innan de började detta arbete. Sagesmannen omtalar att så även var förhållandet i hans ort och han säger, "ingen vi börja å vaura skälle både folk å ög ha åu levebröd fårr att di ente skälle ble trätta naur vi varura! Obs. Här kallades brödet "levebröd" troligen för

nr 1/6

att man trodde det gav hälsa och styrka.

XVII.

Botande av sjukdomar.Botande av
sjukdomar.

I ett föregående sammanhang har talats om "olen" den bensjukdom, som ofta angre^p/de klövbärande djuren. Såsom nämnts fingo de s.k. olsten såsom botemedel mot sjukdom. Svinen, som ju även tillhörde klövbärande djuren angreps följaktligen även av sjukdomen och även de fingo olsten, men dessutom åderlät man dem, vilket tillgick så att man skar dem i fötterna under klövarna.

Ett medel mot djursjukdomar sade sagesmannen vara, att man gav dem s.k. "lostECKA" (libstICKA), men vad för sjukdom, som botades med denna växt kom han ej ihåg. Dock kan nämnas, att växten användes i folkmedicinen.

Skane
Onsjo, N. Åbo

Billinge, Kallrot
Rindögen

1788. 1934

20

XVIII.

Kastrering.

4408

Yngve, Kalle Persson

Ben 25 (Millsqvisten)

Född 1854 i Billinge

20

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Kastrering.

Kastrering av hästar och oxar företogs av de s.k. "rackarna". Detta förehavande ansågs så förnedrande, att en människa, som ville anses riktigt hederlig, ej ville befatta sig med saken.

~~En rackare~~ Wittskövle (Onsjo härad, ej att förväxla med godset med samma namn vid Kristiandsta) var mycket anlitad då det gällde kastreringa av dylike djur. Kastreringen av grisar utförde vanligen bönderna själva och var där någon, som ej kunde, så hände det att han anlidade någon granne som var kunnig i saken. Detta kallades, "att jilla grisa".

Det kan nämnas att en gubbe i Stehag som gemenligen kallades "Per Rack" (senare namnet ant. av rackare) brukade kastrera hundar.

XIX.

Jullekar.

Mala senap.

Denna lek tillgick så, att två personer höllo varandra i händerna samt satte fötterna samman med tåna mot varandra, och sedan

Jullekar.

Mala senap.

snurrade de runt i väldig fart och detta skulle antagligen illustrera senapskulans fart och rotering.

Markus, Lukas akta dej för pladasken.

Markus, Lukas
akta dej för
pladasken.

En vanlig så kallad "julaleg" var den med ovanstående rubrik, och sagesmannen omtalar, att den tillgick på följande sätt.

De lekande eller rättare de två, som skulle utföra leken stodo med ögonen förbundna på var sin sida om en stol, som var lagd i vinkel med ryggstödet, så att de bakersta benen stodo mest upp. Den ena av de lekande hade en handduk i handen, med vilken han skulle försöka slå till den andre, allt under det han upprepade, "Markus, Lukas akta dej för pladasken!" Den andre skulle bakom stolen söka undvika, att bli träffad av handduken, men lyckades inte detta skulle han ha den och i sin tur försöka slå till den andre.

Stjåla flåsk.

Stjåla flåsk.

Denna lek tillgick så, att två personer höllo en omkring tre meter lång stång på axlarna. En nyckel hängdes på en spik på mitten av stången och ett rep hängdes över stången, så att en ända hängde vid

var sida om nyckeln, medan repet i en ganska stor båge hängde under nyckeln. En tredje person skulle hålla i ändarna av repet, en i varje hand och sedan skulle han med vänster fot trampa i den ~~re~~ repbåge, som hängde under nyckeln, under det han med höger fot skulle försöka slå ned nyckeln. Lyckades detta sade ~~han~~ han ha stulit fläsket.

Denna lek var ett vighetsprov, som ej var lätt att utföra och därför var det också många, som tog överbalansen och föll baklänges.

Hoppa över kvasten.

Hoppa över
kvasten.

Även denna lek tillhörde jullekarna och tillgick så.

Man lade två "rölleträ" (mangelträd tillhörande den gamla sorten handmangla) vid sidan av varandra. Över dessa lades en ~~bräda~~ ^{bräda} framför denna anordning lades en riskvast, s.k. "limme". Kvasten låg på längden framför brädan. En person steg upp på denna och så skulle han försöka, att hoppa jämnfota över kvasten. Detta var ett svårt hoppprov, ty ibland gled rullarna isär och den hoppande kunde slå sig mycket illa.

Sko Blacka.

Denna lek var mycket uppskattad kanske främst för att den var ett svårt balansprov och således varvdet en ära för den, som lyckades utföra detsamma.

Sko Blacka.

Leken tillgick så, att man lade en stång på två stolar. En sticka lade ⁸/ på varje sida om stängen på båda stolarna och skulle dessa stickor vara hästskosömnen. En person skulle sitta på stängen med fötterna i kors uppe på stängen, vilket redan det var ett ganska svårt balansprov då stängen var rund och smal. Sedan skulle han taga en käpp och denna skulle han lyfta över stängen tolv gånger allt under det han höll den med båda händerna. Lyckades detta skulle han sedan med käppen försöka slå ned de på stolen liggande stickorna, vilket var mycket svårt särskilt då det gällde de, som lågo på den bakom stående stolen.

Mala salt.

Mala salt.

Mala salt tillgick så, att man höll varandra i båda händer, och man stod först rakt framför varandra med händerna upplyftade och

sedan snurrade man runt,allt under det man liksom snodde sig och kröp under händerna på varandra.

Väga salt.

Väga salt.

Väga salt var ett kraftprov och tillgick så,att två personer stodo med ryggarna mot varandra.De krökte armarna bakåt och stucko dem in under varandra vid armbågsleden,och kommo på så sätt att stå mycket tätt intill varandra.Den ene skulle böja sig framåt och på ryggen försöka lyfta upp den andra så att han ej kom att vidröra marken med fötterna.Om detta lyckades,skulle sedan den andre böja sig framåt och försöka lyfta den andre upp.Detta kallades,att väga salt,men för att det skulle lyckas för båda måste de vara ungefär lika stora och av samma storlek,ty en liten orkade givetvis ej lyfta upp en,som var mycket större.

Skinnskompas.

Skinnskompas.

Skinnskompas var en slags solodans kan man säga,ty den tillgick så att man lade ett par strumpeband i kors på golvet,så att där bildades fyra lika stora vinklar.Den dansande skulle stå med fötterna

en fot i två av dessa vinklar i detta fall de som gingo snett mot varandra och därefter skulle han hoppa växelvis i de andra vinklarna allt under det han korsade benen.

Under dansen skulle han sjunga följande strof.

"Den, som skall dansa skinnkompas,

han skall dansa mycket trofast.

Ett, två, tre, fyra fem,

Skinnskompassen kommer väl igen.

Ta' styvern på stolen.

Ta' styvern på
stolen.

Denna lek, som var ett vighetsprov, tillgick så, att man lade en stol så att sitsen kom att få vågrätt läge i överkant. På översta träribban på sitsen lades en peng. En person lades sig över stolbenen och höll med en hand i varje av de bakersta benen på stolen. Därefter skulle han försöka lyfta beben i jämnhöjd med den i vågrät ställning liggande överkroppen och så söka hiva sig fram mot sitsen och med munnen försöka taga den på översta ribban liggande peng.

När man gjorde detta fick man ej lov att stöta med rötterna på golvet.

Krypa under en flaska.

Även denna lek var ett vighetsprov som tillgick så, att man satte en flaska eller tjuderpåle i vinkel mot en vägg och så höll man om den tjockaste ändan antingen det var en flaska eller en tjuderpåle och så skulle man böja sig så, att man böjde sig under och sedan reste sig så att ryggen kom att vetta mot väggen.

Krypa under
en flaska.

XX.

Bollspel.

Långboll.

Denna lek hörde företrädesvis våren och sommaren till då ungdomarna samlades antingen på en gemensam plats i byn eller också på en gård där ~~det~~ fanns en bra plats för lekens utövande.

Leken tillgick så, att de lekande delades i två läger efter att såsom det hette "fåst ha tads." Detta tillgick så, att de, som liksom skulle vara ledare för var sitt parti, kastade bollträet mel-

Bollspel.
Långboll.

lan sig tre gånger, och den som tog det sista gången skulle behålla det. Därefter skulle man växelvis förflytta händerna upp för bolltätet, och den, som kom överst, skulle vara berättigad, att ha leken när spelet började, men den, som kom näst överst, hade privilegiet att först få välja, vem av de närvarande han ville ha till medspelare. När han fick valt denna, fick den andre taga den ansåg bäst av de överblivna och sedan fick den förste välja igen och så fortsatte man växelvis tills man valt hälften var av dem, som skulle vara med i spelet. De båda lägren uppdelades i söta och sura och den, som hade leken kallades de söta. Dessa skulle var^a i bo, vilket bestod av att man avdelat en del av lekplanen vid varje ^anda till bo. I det ena av dessa bo stodo de, som hade leken, jämte en av de sura, vilken var utsedd till att bolla upp, det vill säga kasta upp bollen när de söta skulle slå lyror. Han skulle också vara redo, att kasta ut bollen till någon av sina medspelare, om det ansågs vara tillfälle att sticka de söta under det de sprungo mellan bo~~en~~ och kunde den, som själv bollade upp lyckas sticka (träffa) motspelaren med bollen då denna var utom bo~~ns~~ gränser ägde han rätt därtill.

Varje spelare tillhörande det parti, som hade leken, fingo slå tre lyror, såvida ingen tog bollen innan han slagit alla, eller någon av de övriga medspelarna "jore au mä legen ingan", varmed menades, att han blivit "stöcken" under språng mellan målen. När en spelande slagit sina tre lyror skulle han springa mellan målen, först från det översta till det nedersta och tillbaka igen innan han ånyo fick slå lyror. Slog han en lång vacker lyra den sista gången hände det att han omedelbart sprang till det andra målet, men var lyran kort så det ej fanns utsikt för, att han skulle undkomma utan att "rännas" så väntade han tills en av de övriga medspelarna slog en lyra, som han ansåg sig kunna springa till det andra målet på. Sedan fick han vanligen vänta tills en ny lyra slagits för att kunna komma till översta boet igen. Ibland kunde lyrorna vara korta eller motspelarna så påpassliga, att flera kunde stå och vänta på att springa och var där ej så många spelande, kunde det hända att alla slagit sina lyror, men ingen hade hunnit springa mellan målen och i detta fall ägde den, som bollade upp, rätt att taga bollen och utropa "tvi i bo" och då hade motspelarna rätt att övertaga leken, om ej någon av de andra blev kvick och

tog bollen och stack någon av de andra innan de hunno in i bo, ty lyckades detta fingo de leken igen. Om någon av lekinnehavarna slog en så vacker lyra, att en av motspelarna lyckades taga den i flykten fingo detta parti leken. Detta kallades, att taga helan, varmed menades hela leken, men om bollen studsade ~~en gång~~ och man lyckades taga den var detta "halvan" och således måste man taga bollen två gånger på detta sätt för att få hela leken. Om man hade tagit halvan och sedan "stack ätte nån" av dem, som hade leken, men detta "inte to" (råkade) så ansåg man sig ha förlorat denna del av leken och man hade ej halva leken. Detta uttrycktes med "nu stack du bort halvan". Om bollen studsade två gånger sade man, att man fick fjärdedelen och då skulle man antingen taga bollen fyra gånger på detta sätt, eller också taga två fjärdedelar och en halva. De av deltagarna, som hade leken, fingo ej röra bollen, ty då ansågs de ha förlorat leken.

Om där bland de lekande fanns några mindre barn eller eljest någon, som ej var så duktig till att springa, så skulle han vara s.k. "fristeck", varmed menades, att om man stack honom och det råkade

så skulle man ej förlora leken för det, men så gälldes det hållre inte när denne slog lyror, ty dessa lyror fingo de, som verkligen voro med i leken ^{9/}springa på, som man sade, var med menades, att de ej fingo springa mellan målen. Man var naturligtvis ej så intresserad av att ha "fristekarna" med, men då man tyckte det var synd, att de, som ej voro så skickliga, bara skulle stå och se på ordnade man det på så sätt.

Till bollträ användes antingen runda bollträn av ungefär 6-7 decimeters längd eller också ett flatare utskuret av en bräda i form av en grötsticka, men råkade man riktigt rätt med de runda träen så blevo lyrona längre. En riktigt styv spelare slog både långa och höga lyror och ibland övade man sig med att slå bollen över taket, dock förekom detta ej så mycket vid bollspel utan mera i övningar att slå lyror, ty vid spelat hade man ibland ^{förbjudna} områden, som man sade att det var "extra" att slå och om någon mot reglerna, slog bollen dit förlorades leken. Dessa bestämmelser sattes för att ej bollen skulle slås bort på ställen där det var svårt att finna den, eller där man skulle trampa ned när den hämtades, så det var många bestämmelser att iakttaga vid detta mycket omtyckta spel, i vilket både barn och vuxen ungdom deltog.

Sagesmannen omtalar att då han såsom ung tjänade i Billinge, brukade drängarna samlas på "Getabjer" den plats där nu stationen ligger och spela boll. Platsen var på denna tid bevuxen med ekskog, men där fanns en jämn platå, där man hade en bra lekplats.

XXI,

Logdans.

Logdans.

Man brukade ibland onsdags- eller lördagskvällar samlas till dans på en gård där det fanns en stor rymlig loge. Under sagesmannens vistelse i Billinge brukade man vanligen samlas å Billinge n:r 14 där det fanns en särdeles lämplig loge.

En speleman, som hetste Lars Kristensson, brukade spela harmonika och sagesmannen omtalar att ibland brukade han själv spela. Man dansade vals, polka, kadrilj, mzurka, fingerpolka, reinländaren m.fl. "År vi hade så sakors roligt så!" Detta uttryck användes ofta av sagesmannen när han vill ge uttryck för något särskilt.

När spelmannen skulle ha sitt honorär tog man upp spelmanspengar bland de närvarande, vilka vanligen gävo 10 ö~~r~~^e, men ibland

fanns det någon, som var så generös, så han gav tjugofem öre. Vanligen
uppgingo spelmanspengarna till ett par kronor.

Dansen varade tills bortåt elvatiden, så man kan ej säga att
det var något nattsudd. -----

XXII.

Ko i håla.

Ko i håla.

En lek, som tillhörde vären och sommaren var "ko i håla!"

Denna tillgick så att man grävde en håla i mitten av en jämn plan. Det
va var den s.k. kohålan. Runt kring denna på ett avstånd av omkring tre
meter gjordes mindre hålor till ^{alla} de spelande utom en. Varnochkehlav de
spelande hade en käpp. En boll anskaffades och denne skulle den, som ej
hade någon håla, försöka slå i hålan i mitten, vilket de övriga sökte
förhindra. Lyckades han få bollen i mittelhålan skulle en annan "gå"
och lyckades han taga en av de övrigas hålor i besittning, när denne
skulle slå till bollen, fick den, som miste hålan, försöka få bollen i
hålan. Gick man mycket länge med bollen innan den kom i hålan, sade man
att den, som ej kunde få den dit, blev sur.

De bollar, som användes, voro vanligen förfardigade hemma.

Antingen voro de sydda av tyg eller också syddes ytterskalet av läder och vanligen stoppades de med svinborst eller också tog man ~~de~~ stora svampar, som växer på björkar och rundade dessa och sydde tyg eller läderbitar utanpå. Då man sydde tyget eller skinnet om, delades detta antingen i fyra eller åtta bitar, och hade man två färger på skinnet satte man detta så att det blev rutigt.

Huvudsaken vid bolltilverkningen var, att bollen studsade bra och att där var bra drift i den, så att den flög långt när den kastades eller när man slog lyror.

Enligt sagesmannens uppgift skiftade bollanskaffningen på bollspelarna och det kan omtalas, att om man hade ett bra bollträ, så gömde man detta mellan varje gång man spelade boll.

XXIII.

Spela trille.

Spela trille

Spela trille var en lek ^{där} man delade upp sig liksom då man spelade långboll, men i stället för boll användes i denna lek en rund trätriåsa kallad "trilla." Denna kastades från det ena laget till

Skane
Omby, Näsbo hde

Billinge, Hallaröd, Riebergas

34

4408

yppt Helge Perren

Box 208 Hög

Ber. Nils Rönner / 1954

det andra "å så skälle di fårsöga å jena den, å tjöra den tebaga igen!"

Även i denna lek hade man ett mål och de spelande skulle försöka jagga varandra så långt som möjligt från detta, och den som kom längst ifrån målet hade givetvis förlorat.

Sagesmannen omtalar, att pojkarna i Billinge spelade mycket detta spel.

XXIV.

Picka fyrk.

Denna lek var mycket allmän bland såväl pojkar, som mera vuxna karlar. Då det var av vikt att man skulle ha en hård jämn yta att spela på, brukade man vanligen vara på en väg där det var jämnt och hårt.

Leken tillgick så, att man lade en peng med kronan uppför, sedan slog man med en kula på pengens och om denna hoppade upp och vände andra sidan uppåt hade den, som slog vunnit pengens. Vände pengens sig däremot ej så fick den, som slog, lägga en annan peng ovanpå den andre och så fick någon annan slå. Misslyckades denne också fick han återigen lägga en peng ovanpå och om man till slut lyckades få en

Skriv endast på denna sida!

34

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Picka fyrk.

hel hög pengar så fick man slå med en käpp ibland dem och så fick man de pengar, som vände sig.

Denna lek var enligt sagesmannens uppgift mycket omtyckt, troligen var det för de vinstmöjligheter den hade.

XXV.

Odling av stembunden mark.Odling av
stembunden
mark.

När man skulle odla stembunden mark använde man rätt tjocka alstänger, vilka tillyxades så att dess tjockare ända blev flat. Därefter spikade man en sliten hästsko på denna, så att rundningen kom ut på yttersta kanten. Sedan grävde man runt stenen och sedan grävde man ett särskilt hål där stängen stacks ned, varefter en del karlar försökte få upp ~~stenen~~ ^{denna} genom att hänga på stängen och försöka böja ned denna. En person satt nere vid stenen och fyllde i andra stenar, allt eftersom ~~stenen~~ ^{den} gick upp, så att den ej skulle glida ned i hålet igen och sedan stacks järnstänger under, när man flyttade den s.k. stenvikten (stainväjten), vilken var den förut omtalade trästängen, och så fortsatte man att bända tills stenen kom upp. Ibland kunde det hända

att vikten slant, och de, som försökte böja upp den, kunde flyga långa vägar. Det kan nämnas att då stängen tillyxades skedde detta bara i ena ändan.

XXVI.

Stensprängning.Stenspräng-
ning.

För att kunna forsla bort de stora stenar, som på detta sätt brötos upp ur jorden, måste de sprängas och detta tillgick så, att man borrarde hål i stenen med et s.k. stenborr, som var avsett för detta arbete. Detta var spetsat, som en mejsel, i ena ändan men där man skulle hålla var det runt. När man börjar borra, slår man vatten på det ställe där hålet skall vara och sedan slår man med en större hammare kallad borrhammare på översta ändan av borret, allt under det detta snurrar runt i ständig rörelse. Allt som oftast slår man också vatten där hålet börjar bli urholkat.

Innan dynamit kommit i användning hade man krut, som sprängämne, och då hålet fått tillräckligt djup fylldes det ~~med~~ ^{med} krut och då förladdningen var färdig antändes en stubintråd ~~och~~ ^{och} då den nådde krutet exploderade detta, och stenen sprängdes. mitt itu, men den blev

ej så söndersprängd, som då man sprängde med dynamit.

Såsom exempel på att denna sprängning ej var så farlig, som dynamitsprängning omtalar sagesmannen, att då Asks kyrka byggdes var där en gubbe, som skulle spränga sten till grunden. En laddning ville ej gå av, och då han skulle se efter, vad som fattades, satte han sig på ena halvan av stenen. Plötsligt gick skottet av, gubben kastades ett stycke åt sidan, och då han hämtat sig från förskräckelsen sade han helt lugnt, "Sprack han?"

XXVII.

Rothuggning av träd.

När ett träd skulle rothuggas på stående fot, högg man runt omkring i rötterna och så band man ett rep ungefär på mitten av stammen. Då man huggit så djupt, att man trodde det kunde falla, så drog man i repet så att det föll, och sedan bräcktes en del av roten. Var trädet fällt så att ej roten kom med upp, utan man sedan skulle försöka få upp denna, var den svårare att få upp och man måste då bända med järnstänger och hugga med stora s.k. "väjayssa" för att få rötterna lösa.

Rothuggning
av träd.

Själva odlingen.

När marken sedan skulle odlas skulle man först vända den s.k. "svären" själva gräsvallen och för att få denna upphackad och vänd, användes en slag smala spetsiga hackor kallade "svärhackor". När röttorna på detta sätt kommo "i väred", som man sade, så torkade de och när torvorna voro tillräckligt torra samlades de samman i högar s.k. "kulingar" och när det så var lugnt och torrt väder, så satte man fyr på dem och brände upp dem och sedan spreds askan omkring såsom gödsel. När detta arbete var utfört plöjdes jorden med ett s.k. stångvagns-
årder, som gick mellan oxarna, likso ~~m en stång~~ och när jorden var tillräckligt beredd var det första man sådde på detta fält råg. Efter rågen odlades potatis och sedan havre eller blandsäd. I blandsäden såddes klöver och sedan låg marken i vall i två år. Efter vallen såddes sexradskorn och sedan blandsäd och då denna växtföljd var fullbordad låg marken i träde ett år innan man skulle så råg på hösten.

Helträdning.

Helträdning tillgick så att marken ~~plöjdes~~ ^{icke} på hösten, ~~men~~ ^{och} när

Skriv endast på denna sida!

Själva odling.
en.

Helträdning.

vårarbetet skulle börja fick marken ligga osädd, och på det gräs och ogräs där växte släpptes får och svin på bete.

När trädans växtlighet var aväten kördes den med ett s.k. kärrårder vilket hade hjul där framme, där hammeldraget skulle sitta då man körde med hästar, och där stängen satt fäst om man körde med oxar. Då man körde med detta redskap använde man en slags linor, som var hälften skaklar och hälften bastrep. Skaklarna voro överst och fästade ~~xxxxxxx~~ med en s.k. selpinne, de gingo från bukjorden där de voro fästade i ett s.k. selöra en slags järnplatta, i vilken fanns ett av långt hål. Plattans stacks igenom ett hål i skakeln och sedan stacks sel-pinnen igenom detta så att skakeln ej kunde falla av. Skakeln räckte till ljumsken på hästen, och i slutet på denna var borrat ett hål där bastrepet stacks in och för att detta ej skulle gå igenom hålet, slog man en knut på ändan av repet. I slutet av repet sattes antingen en krok, som fästes i hammeldraget, eller också slog man en s.k. dralöcka på repet, vilken slogs om hammeln.

I de gamla hammeldragen fanns ej något järn utan man ah-

vände en slags hillor av trä, som först fästes i mittel- eller långhammeln och sedan fästes de i de två övriga hamlarna, på så sätt att man borrade hål och stack in dem. En tränagel med huvud liknande dem man satte på trätjuderpålarna sattes på undersidan, och på den sida, som var överst, borrade man ett hål, i vilken en träsprint trädde igenom, och på så sätt blev hillan sittande och förenade hamlar och hammeldrag.

Då man harvade med de otympliga träkarvarna vände man ej harven då man kom till slutet av fältet, utan man flyttade hammeldraget från den ena sidan av harven till den andra, under det hästarna kördes runt redskapet. Man körde alltid harven på sned, så att hammeldraget ej var fästad på mitten av ena sidan av harven utan i ena hörnet av denna.

När trädan var ärjad, eller "aurd", som man sade, kördes gödseln ut och sedan den var vederbörligen utspridd ärjdes den ned. Då detta var gjort harvades åkern med en träharv, och då den ansågs tillräckligt beredd, jorden tjänlig och tiden inne såddes mågen och detta skedde vanligen i första hälften av september.

Utsädet harvades ned, men när vårsäden såddes antingen ärjades eller klösades det ned, med en slags träklös med järnsockar, vilka bestodo av böjda trekantiga spetsar. Detta redskap kallades "sockaklös". Tidigt på våren innan rågen blev för lång trumlades den med trätrumla. Det var en gängse åsikt, att den 1 maj skulle rågen vara så lång att en kråka kunde dölja sig i den.

XXIX.

Rågskörden.

Rågskörden.

När rågskörden lägde rum, skulle födrängen ~~och~~ ^{före} hugga och störstpigan skulle gå efter honom och taga upp den avhuggna säden, medan minstpigan skulle taga upp efter minstdrängen. Hade man torpare vid gården fingo dessa vara behjälpliga vid skörden och deras hustrur fingo taga upp efter dem. Men det kunde även hända, att man hade legda dagsverkare och då fingo legda fruntimmer taga upp efter dem.

På en del ställen tog samma person både upp och band säden, men på en del ställen var där en upptagerska efter var huggare och så gick där en tredje och band säden, men då detta ansågs lättare

Skänt
Lund, 4. 1854
Billinge, Halland, Brevbry
uppt. av 1934
Brev av Nils Brevbry
4. 1854 i Brevbry

skulle en binda efter två upptagare. Var det långa skåror, vilade man då halva skåren var huggen och strök lien med den s.k. strykspånen. Ibland kunde det hända, att man kappades och var den, som gick före ej så rask i vändningarna hände det att den, som kom efter hann upp honom och det var en stor skam om man ej kunde komma undan för varandra.

Rågen brukade alltid sättas upp samma dag den var huggen, och då detta var ett ansvarsfullt arbete var det vanligen husbonden, som utförde det.
